SOSYAL ANTROPOLOJİ YAKLAŞIMLARINA GÖRE KAZAKLARDA AKRABALIK KAVRAMI*

The Concept of Kinship In Kazakhs According to Social Anthropology Approaches

Assoc. Prof. Zubaida SHADKAM**

ÖZ

Her toplumun tarih boyunca sosyal, ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel (yazılı, sözlü, maddi, manevi) boyutta edindiği birtakım tecrübe birikimi vardır. Akrabalık kavramı ve ilişkileri de bu birikimin temel öğelerinden biridir. Çünkü akraba ve akrabalık kavramı ve ilişkisi toplumun temel taşı olan aile ile doğrudan bağlantılıdır. İnsanların yaşam tarzlarının farklı olması toplumların algı ve anlayışına doğrudan etki etmektedir. Bu yüzden 20. yüzyıla kadar göçebe hayatı yaşayan Kazak toplumunun algısı ve hayat felsefesi yerleşik şekilde yaşayan diğer toplumlara göre farklı olabilir. Doğa ile iç içe olan konargöçer yaşam tarzında, bireysel ve ego merkezli bir hayat tarzına yer olmadığından bireyin varlığı komşu, akraba ve yakınlarına bağlıdırve onlar ile varlığını sürdürebilir. Bu nedenle Kazaklar için yayla ve kışlak göçlerinde, savaş durumunda ve diğer sosyal etkinliklerinde toplumun her bir üyesinin fiziksel, düşünsel, siyasi, ekonomikve askeri açılardan önemli konumu olmuştur. Kazak tarihini, gelenek ve örf âdetlerini, dilini ve inancını inceleyen araştırmacılar Kazak ailesi, akrabalık yapısı ve ilişkilerine değinmeden geçemezler. Dolayısıyla Kazaklarda akrabalık kavramı ve ilişkileri birçok bilim dalı açısından incelenebilir. Etno-linguistik ve sosyo-kültürel çalışmalarda akrabalığın kapsadığı alan ve taşıdığı anlamı, anlayışı ve kalıplaşması konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Özellikle akrabalık isimleri, akrabalığın sınıflandırılması yada derecelendirilmesi gibi konular sık sık inceleme ve araştırma konusuolmuştur. Bu çalışmalarda Kazak kültüründe akrabalığın üç kategoride sınıflandırıldığını veher kategoriye mensup bireylere verilen akrabalık adlarıyla onların yapı ve işlevinin incelendiğini görebiliriz. Bazı etno-linguistik, sosyo-kültürel/etno-kültürel ve etnografik araştırmalarda Kazakların üç boydan (jüzden) oluşup her Kazak'ın baba tarafından yedi ceddini bilmesi gerektiği ve yedi kuşağa kadar baba tarafından evlilik yapmanınyasak olmasıgibi özgül konular ele alınmıştır. Türklerde aile ve akrabalık ilişkilerinin güçlü olması onları birçok ulustan ayrıcalıklı kılan özelliklerden biridir. Bütün Türk soylu halklarda olduğu gibi Kazaklarda geniş ve güçlü bir aileye ve akrabalık bağına sahiptirler. Ancak, Kazakların yedi atasınıbilmesi, baba tarafından yedi kuşak arasında evlilik yasağı olması, dünürlük bağlarını uzak ve yabancı aileler ve boylar ile kurmayı tercih etmeleri, kurdastık, süyek jangırtuvgibi bazı durumlar Kazakların akrabalık ilişkisini ve kavramını diğer Türk topluluklardan biraz farklı kılmaktadır.Yazımızda amacımız Kazak akraba adlarından çok, Kazak toplumunda aile, akrabalık sistemi, kavramı ve sınırlarını tanımlayarak, bu sistemisosyal antropolojideki bazı yaklaşımlar çerçevesinde anlatmaktır. Aynı zamanda 21.yüzyıla kadar gelenekleri temelinde ulusal kimliğini koruyup varlığını sürdüren Kazak toplumunun temel taşı olan aile ve akrabalık kurumunu incelemede yardımcı olabileceğini düşündüğümüz tuvıs-tuvıskan, ağayın-tuvıs, ağayın-anju, kurdas,attas, kındık şeşe veotbasıgibi bazı kavramlara da değinilecektir.

Anahtar Kelimeler

Aile, akrabalık kavramı, akrabalık ilişkileri, sosyal antropoloji, Kazak toplumu.

ABSTRACT

Each society has accumulated a certain experience acquired throughout history in the social, economic, political, military and cultural (written, oral, material, spiritual) dimensions. The concept of kinship and relationships are also among the main elements of this accumulation. This is because the concept and relationships of relatives and kinship are directly related to the family, which is the cornerstone of society. The fact that people's lifestyles are different directly affects the perception and understanding of societies. So until 20th century, the perception and philosophy of life of the Kazakh society that lived a nomadic life may differ from other societies that live in an established way. Since there is no place for an individual and ego-oriented way of life in the life of a nomadic tribe intertwined with nature, the existence of an individual depends on neighbors, relatives and close people and can exist with them. For this reason, each member of society occupies an important position in terms of physical, intellectual, political, economic and military aspects for Kazakhs in their

* Geliş tarihi: 12 Ekim 2020 - Kabul tarihi: 28 Haziran 2021
Shadkam, Zubaida. "Sosyal Antropoloji Yaklaşımlarına Göre Kazaklarda Akrabalık Kavramı" *Millî Folklor* 131 (Güz 2021): 113-122

** Al Farabi Kazakh National University Faculty of Oriental Studies. Turksoy Department, Almaty/ Kazakhstan, zubaida.68@gmail.com, zubaida.shadkam@kaznu.kz, ORCID ID: 0000-0003-2080-3671.

migration to the summer pasture and winter pasture, war and social activities. Researchers who study Kazakh history, traditions and customs, language and beliefs cannot fail to mention the Kazakh family, kinship structure and relationships. Thus, the concept of kinship and relationships among Kazakhs can be considered from the point of view of many disciplines. In ethnolinguistic and socio-cultural studies, various studies have been conducted on the sphere of kinship and its meaning, understanding, and stereotypes. In particular, questions such as related names, classification, or kinship classification have often been the subject of research and investigation. In these studies, we see that the classification of kinship in Kazakh culture and related names assigned to persons belonging to each category, their structure and functions are considered. Some ethnolinguistic, socio-cultural/ethno-cultural, and ethnographic studies have discussed specific issues such as the fact that Kazakhs should know seven kedds from the father of each Kazakh consisting of three tribes (juz), and the prohibition of marriage among relatives by fathers up to seven generations. Strong family and kinship relations of the Turks are one of the features that distinguish them from many people. Like all Turkish noble people, Kazakhs are bound by great and strong family ties. However, some situations, such as Kazakhs' knowledge of seven predecessors, the prohibition of marriage between seven generations by their father, their preference to establish ties with distant and foreign families, and some situations, such as kurdastyk (peer), make the relationship and concept of Kazakhs somewhat different from other Turkish communities. Our aim in our article is to describe this system within the framework of some approaches in social anthropology by defining the family, kinship system, concept and boundaries in Kazakh society rather than the names of Kazakh relatives. At the same time until the 21st century concepts such as tuwıs-tuwıskan, ağayın-tuwıs, ağayın-anju, kurdas, atdas, kındık şeşe and otbası, which we think can help in studying the foundation of the Kazakh society, which has maintained its national identity and continued to exist on the basis of traditions, will also be mentioned.

Key Words
Family, the concept of kinship, relations of kinship, social anthropology, Kazakh society.

Giriş

Akrabalık konusu; antropoloji, sosyoloji, etnoloji, halkbilim, dilbilim gibi birçok bilim dalı ve alt bilim dallarının araştırma objesi olarak çeşitli yönleri ile ele alınıp incelenmektedir. Çeşitli toplumlarda ve kültürlerde akrabalık kavramı, ilişkileri ve akrabalık adları hakkında değişik çalışmalar ve araştırmalar yapılmaktadır. Bir toplumda akrabalık kavramı temelinde akrabalık ilişkileri kurulur. Bu nedenle "akrabalık" ilişkilerinin incelenmesinden bahsettiğimizde, bir ilişki türü olarak akrabalık ile bu tür ilişkiyi analiz etmek için kullanılan kavramsal bir çerçeve olan "akrabalık" arasına bir çizgi çekmek önemli görünüyor (Kretser, 2014: 139). Bu nedenle akrabalık kavramı ele alınırken akrabalık ilişkileri ve bunun genel çerçevesi arasında bir ayrım yapmak gerekmektedir.

Kazak toplumunda aile ve akrabalık ilişkileri; ilk başta 19. yüzyılda Aleksey Levşin, Lev Meyer, Nikolay Grudekov, İvan Aneçkov gibi Rus etnograflarının araştırmalarında ele alınmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar da Kazakların gelenekleri, örf âdetleri, aile ve toplum yapısı derin ve geniş çapta incelenmiştir. Bu araştırmacılardan biri olan A. Levşin; 1832 yılında yazdığı "Opisaniye Kyrgyz-Kazaçih ili Kyrgyz-Kaisatskih Ord i Stepei" kitabının "EtnografiçeskieİzvestiYe" başlıklı 3. cildinde Kazakların nüfusunu, yaşam tarzını, giyim kuşamını, inanç ve ticaret şeklini detaylı olarak incelemiştir **(**1832: 18-25, 94, 154). Bu tür araştırmalar 19. yüzyılın ikinci yarısında Şokan Valihanov, Ibıray Altınsarin gibi Kazak yazar ve etnografların eserlerinde de görülmeye başlamıştır. Ibıray Altynsarin çalışmalarında Kazaklarda evlilik ve dünürlük ilişkisini detaylı olarak anlatmıştır (Altynsarin, 2007: 5-22). Kazak etnografı ve bilim adamı Şokan Valihanov'un alan araştırmalarında kaydettiği etnografik bilgiler de sonraki araştırmacılara büyük olanaklar sağlamıştır.

Son zamanlarda ise etno-linguistik, bilişsel dilbilim ve sosyo-kültürel çalışmalar çerçevesinde özellikle akrabalık adları, akrabalığın sınıflandırılması ya da derecelendirilmesi gibi konularda geniş çapta inceleme ve araştırma yapılmıştır. Kazak kültüründe ak-

rabalık ilişkileri son zamanlarda R. Diuanova, A. Haydar, E. Janpeisov, B. Kaliyev, J. Mankeyeva, R. Sızdık, D. Kaplankıran gibi birçok yerli ve yabancı araştırmacıların ilgi konusu olmuştur. Bu çalışmalarda Kazak kültüründeki akrabalık ilişkileri ile ilgili olarak akrabalığın baba, anne ve eş (evlilik ile oluşan bağ) tarafından gelen üç gruptan oluştuğunu, bu gruplara mensup bireylere verilen akrabalık adlarını, bu adların yapısının ve işlevinin incelendiğini görebiliriz. H. Argınbayev(1996,1973), N. Uali (2017), N. Alimbay(2017) gibi bilim adamları ve araştırmacılar etnografik, etno-kültürel ve ansiklopedik çalışmalarda Kazak toplumunun akrabalık ilişkilerinin üç boydan (jüzden) oluştuğunu, Kazakların baba tarafından yedi ceddini bilmesi gerektiğini, baba tarafından biriyle yedi kuşağa kadar evlilik yasağı olduğunu, dünürlük ve akrabalık ilişkilerini ve özelliklerini ele almışlardır. A. Haydar'ınetnolinguistik sözlük çalışmasında akrabalık ilişkisini: "... insanoğlunun toplumsal, kabilesel, akrabalık, yakınlık-uzaklık ilişkileri bir ulusun varlığının ve geçirdiği gelişim süreçlerinde ortaya çıkan çok eski ve geleneksel oluşumun bir göstergesidir." (Aktaran Shadkam, 2019:41) olarak tanımlaması Amerikalı antropolog L. H. Morgan'ın"akrabalık adları bir toplumun gelişme tarihini ve kalıplaşma seyrini gösterebilir. Bu adlar vasfedici, sınıflandırıcı olabilir." (Aktaran Estaci, 1394: 4) tanımı ile eşleşmesiyle uyuşması dikkat çekmektedir. Çünkü bu konu etno-liguistik, etno-kültürel, sosyo-linguistik ve bilişsel dilbilimin araştırma alanında yer almaktadır.

Makalede konu ile ilgili olarak yayınlardan ve ağ ortamından elde edilen Kazakça ve Türkçe kaynaklar ile beraber Rusça ve Farsça gibi bazı yabancı veriler üzerine derleme, inceleme, karşılaştırma ve değerlendirme yöntemi kullanarak, Kazak toplumunda akrabalık kavramını ve sistemini bazı sosyal antropoloji yaklaşımları temelinde örnekler ile açıklamaya çalışacağız.

Antropolojide Aile ve Akrabalık İlişkileri Araştırmaları

Aile ile akrabalık ilişkisi 19. yüzyılın ortalarından beri antropologların ilgisini çekmektedir. Avrupa'da aile ve akrabalık konusunda ilk çalışmalar; Sr. H. Meen, Y. J. Bakhofn, J. F. McLenan gibi hukukçular tarafından yapılsa da 20. yüzyılın başından ortalarına kadar sosyal antropolojinin kurucuları olarak bilinen B. Malinovski, R. Brown gibi bilim adamları da toplumun sosyal kurumları içinde aile ve akrabalık kurumunu incelemeye almış ve sosyal antropolojinin temelini atmışlardır. 1950-1970 yılları arasında aile ve akrabalık ile ilgili antropolojik görüşlerinde en çok değişimin ve gelişimin olduğu dönemdir. 1970'li yıllardan günümüze kadar devam eden süreçte akrabalık incelemelerinin yönü ve dikkati "sosyal kurum" dan bir dizi kültürel anlam ve kodlara kaymıştır. Bu dönemde J. Goody, D. Schneider, N. Levine, M. Sahlins, L. Holy gibi bilim adamları akrabalık ile ilgili değişik ve farklı yaklaşımlar ve çalışmalar ortaya koymuşlar (Maksudi, 1386/2007). Kazaklarda akrabalık kavramını açıklamada yardımcı olacağını düşünülerek M. Sahlins ve L. Holy görüşlerinden yararlanılmıştır.

"Antropologların sık sık vurguladığı gibi insanın prematüre yani erken doğmuş bir varlık niteliği göstermesinden dolayı pek çok canlının aksine uzun süre kendine yeterli hale gelemediğine dikkat çeken Aydın (2010: 28), insanoğlunun bu yetersizliği uzunca bir dönem aile denen bir birincil grup içinde tamamlayabileceğini söylemektedir." (Aktaran Kiray, 2019: 11)."Toplumun en küçük yapı birimi ve temel unsuru olan aile, insanlığın başlangıcından beri geçen süreç içerisinde çeşitli etkileşimler sonucu değişikliklere uğrasa da varlığını günümüze kadar koruya gelmiştir. Aile, insanların yaşamlarını idame ettirecekleri ilk sosyal çevredir. Bireyin topluma, toplumsala geçişini sağlayan, hayata bağlayan köprüdür aile." (Turğut, 2017: 193).

Kazaklarda Aile Kavramı

Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları'nda hısım, akraba, soy sop, aile, nesil gibi kelimelerinin karşılığı olarak 'oguş' sözcüğü geçmektedir. Aynı zamanda kelimenin 'oymak, kabile ve kavim' anlamını taşıması bahsi geçen toplulukların yaşam koşulları gereği akraba gibi ortak bir yaşam sürdüklerini gösterir (Ergin, 2008: s. 106).

Sosyoloji Sözlüğü'ne göre aile "kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülü bir gruptur. Aile, zaman içinde ayakta kalmayı başarmış, çok esnek bir toplumsal birimdir." (Marshall, 2009: 7).

Kazak toplumunda *otbası* kelimesiyle ifade edilen aile; anne baba, çocuklar ve diğer ev ahalisinden oluşmaktadır (Alimbay vd. 2017: 638). Kazak dilinin edebî sözlüğünde *otbası"isim*.1- ev ahalisi, çoluk çocuk, bir evin üyeleri, 2- *huk.* nikah ile akrabalık ile ya da evlatlık alma gibi yollar ile hukuken birbiriyle bağlantılı, hükümlü olan bireyler grubu" (Kurmanbay vd. 2013: 46) olarak açıklanmıştır. Bu tanımlarda Kazaklar için *otbası*nın yalnızca anne baba ve çocuklardan oluşan bir çekirdek aile tipinden daha geniş bir kurum olduğu anlaşılmaktadır.

Geleneksel Kazak ailesinde anne baba, erkek çocukları evlendikten sonra torun sahibi olsalar da hep beraber bir arada yaşamaya devam ederler, ailedeki erkek çocukların baş göz edilmesi nasıl anne baba ve ağabeylerinin sorumluluğunda ise kız çocukları da evlenip gidene kadar anne baba ve ağabeylerinin sorumluluğunda ve himayesinde olurlar. Böyle bir ailenin üyeleri arasında bağlılık, sorumluluk, sahiplenme, destek ve dayanışma duyguları güçlü olur. Ailede *ağa* ile *ını* (küçük erkek kardeş), *ağa* ile *karındas* (ağabeyin kız kardeşi), *apke* (abla) ile *singli* (ablanın kız kardeşi) baba ile kız, anne ile kız, baba ile oğul, anne ile oğul, *aje* (nine) ile *nemere* (torun) arasındaki mevcut ilişki ve hukuk yaş ve cinsiyet faktörü temelinde kurulmaktadır. Örneğin; Kazak kültüründe baba ocağına evin küçük oğlu sahip çıkar. Bu nedenle miras olayında erkek kardeşler eşit haklara sahip olsalar da baba ocağı yani baba evi miras olarak küçük kardeşin payına düşer. Baba ocağını küçük kardeş koruduğu için bayramlarda şenliklerde ağabeyler, ablalar ve diğer akrabalar ilk baba evine gelirler ve bayramlaşmaya oradan başlarlar.

Bütün toplumlarda olduğu gibi Kazaklarda da akrabalık sisteminin merkezi sayılan *otbası* (aile) kurumunun üyelerinden *ağa* (ağabey) ve *ini* (küçük erkek kardeş) arasındaki akrabalık ilişkisi ve kavramına Kazakçada *ağası bardın jağası bar, ınısı bardıntınısıbar*[1] (ağabeyi olanın arkası, desteği vardır, küçük erkek kardeşi olanın huzuru, rahatı vardır) atasözü ile açıklık getirebiliriz. Ağabey küçük kardeşine her zaman destek, arka olup eksiğini tamamlıyorsa küçük kardeş de ağabeyinin huzuru ve rahatını düşünen biri olarak tanımlanabilir. Burada akrabalığın dilin sözlü kültürüne yansıdığını görüyoruz.

Yazılı kültürden daha çok sözlü kültürün gelişmiş olduğu konargöçer toplumlarda yazılı yargı ve kanundan çok töre ve gelenekler temelinde kurulan yargılar vardır. Sözlü ve davranış olarak nesilden nesile aktarılan bu töre ve yargılar aile, akrabalar ve toplumun diğer üyeleri arasındaki ilişkileri belirlemektedir. Örneğin, evin gelini eşinden yaşça büyük olan aile fertlerine ve akrabalara cinsiyetine bakmaksızın eğilerek selam verir. Özellikle Kızılorda, Makıstauv, Atırau, Çimkent'te olmak üzere bu gelenek Kazaklar arasında hâlâ devam etmektedir. Kazak kültüründe kız çocuğu fiziki ve duygusal yapısının hassaslığından, bir yandan da anne adayı olmasından dolayı ailede farklı konuma sahiptir; kız çocuğu evlenmeden önce de evlendikten sonra da baba evi sofrasında her zaman *tör* adı verilen başköşeye oturtulur.

Kazaklarda Akrabalık ve Kategorileri

Antropoloji Sözlüğü'nde akrabalık "soy ve evlilik yoluyla kültürel olarak kabul edilmiş toplumsal ilişkiler sistemi" olarak yer almaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 23).

Akrabalık konusunda Monaghan ve Just'ın görüşüleri de şöyledir: "Türümüzün tarihi boyunca, belki de bizler gerçek anlamda insan hâline bile gelmeden önce, çevremizdeki dünyaya anlamlar yükleme kapasitemize, hayatta kalma ve üreme amaçlarıyla duygusal ve pratik nitelikli kalıcı bağlar oluşturma kapasitesi eşlik etmiştir. Bu bağlar tarafından oluşturulan gruplar arasında en temel niteliktekilerin evlilik ve akrabalık üzerine oluşturulanlar olduğuna karşı çıkılacağını sanmıyoruz. Eski bir atasözü, "Kan sudan koyudur." der; akrabalık bağlarını anlatmak için beden sıvılarımız içinde en temel ve yaşam sağlayıcı olanı seçmemiz bir rastlantı sayılmaz." (Aktaran Adıgüzel, 2014: 12).

Akrabalık ve kandaşlığın birbirinin aynısı olmadığını, hatta tamamen birbirinden farklı olduğunu vurgulayan Gökalp (2005: 56-57) ise "Bir erkekle kanun dışı çocuğu arasında kandaşlık bulunduğu halde, sosyal akrabalık yoktur." demektedir (Aktaran Kiray, 2019: 16).

L. Holy (2016: 12) sosyal antropolojide "akrabalık, siyasal ve ekonomik organizasyonu nispeten basit, söz gelimi yazılı kanunlara dayalı 'istikrarlı' bir devlet yapılanması bulunmayan, sınırlı bir teknolojik malzeme ve imkân alanı içerisinde faaliyet gösteren kısmen küçük ölçekli topluluklardan nüfusça kalabalık, kentsel birimlerden teşekkül, modern görüngülerle örülü büyük ölçekli topluluklara kadar belirli insanları özel olarak ilişkilendiren mühim bir bağlantılanma teşekkülü ve pratiğinin adıdır." şeklinde açıklarken İranlı araştırmacı M. Maksudi "Akrabalık, insanları belirli bir grupta birleştiren bir dizi ilişkidir. Akrabalığın hücresi olan aile, aynı zamanda akrabalık bağının en uyumlu, en güçlü halkasını oluşturup akrabalık ilişkisinin temeli ve esasıdır." şeklinde açıklama yapmıştır (Maksudi 1386/2007).

Sosyal antropoloji çalışmalarında "müşterek varoluş" yaklaşımını öne süren Marshall Sahlins'e göre akrabalık kavramı "müşterek varoluş"tur yani birbirlerinin varoluşuna içkin olan insanlardır. Dolayısıyla akrabalar, "müşterek kişi(ler)", "yaşamın kendisi", "özneler arası aidiyet", "beden aşırı varlık" ve benzerleridir. "Müşterek varoluş"un, akrabalığın ister üreme yoluyla ister toplumsal inşa yoluyla ya da bu ikisinin bir çeşit karışımı yoluyla olsun, yerel olarak inşa edildiğinin etnografik olarak belgelenen biçimlerini kapsayacağını ve bu iddia soya dayalı topluluk düzenlemeleri için olduğu kadar, "kan bağı yoluyla" ya da "evlilik yoluyla" oluşan kişilerarası akrabalık ilişkileri için de geçerlidir." (Sahlins, 2015: 12-13).

M. Sahlins'in"müşterek varoluş" ve "inşacılık"; üreme, hısımlık ve soy temelinde oluşturulan her türlü ilişki, aynı zamanda, kültürel açıdan uygun eylem yoluyla, doğum sonrası ya da performatif bir biçimde de oluşturulabilir şeklindeki görüşüne geleneksel Kazak toplumunda *tuvıs- tuvıskan ve ağayın-tuvıs, ağayın-anju, kındık şeşe, karındas, singli, jiyen, kudaşa* (arasında kültürel açıdan uygun eylem yoluyla kurulan akrabalık da olabilir) gibi akrabalık ilişkilerini örnek verebiliriz.

B. Ayaz doktora tezinde (Ayaz, 2013)bu tür ilişkileri ve akrabalığı kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri olarak ele almıştır.

L. Holy "Nesep ilişkilerini anlamlı ve pratik olarak işler kılmak için insanlar her yerde, nesepçe bağlantılı görülenlerin sınırını belirlemeli, yardım ve destek için başını çevirebildiği ve kendisinden aynı şekilde yardım ve destek bekleyebilecek kişileri sınırlandırmalıdır." der ve nesepçe birbirleri ile ilişkili görülen bireylerin genellikle akraba kategorisini oluşturduklarından bahseder (Holy, 2016: 77-81). Ona göre akrabalık kategorilerini ortaya koymanın ve betimlemenin ilk yolu hayattaki bir kişi ile nesep bağlantısının izi sürülerek ego-merkezli tanımlamayı içerirken ikinci yol akraba kategorilerinin sosyo-merkezli tanımlanmasıdır. Kişiler böylesi kategorilere ortak bir akraba paylaştıkları için değil ortak bir ataya yani 'büyük ebeveyn kuşağı veya daha önceki bir kuşağın

nesepçe ortak bir ceddine' (Fortes 1959: 207, 1969: 281) sahip olduklarından üyedirler. Bunlar, birinin soyundan gelmekte ve bu sebeple oluşturdukları kategoriler soy kategorileri olarak isimlendirilmektedir.

Kazak toplumunda akrabalık kategorisi Holy'nin aktardığı gibi *ata jurt, nağaş ıjurt, kayın jurt* ve *ağayın-tuvıs* sınırları içinde belirlenmektedir. *Ata jurt* bireyin baba tarafından nesepçe ilişkili olduğu akrabalardır. Bu kategori aynı baba, dede, ata ve ceddin çocukları; amca, amca çocukları, yedi göbek hatta daha öteki nesilleri de kapsamaktadır. *Ata jurt* çerçevesindeki kan bağı olan akrabaların adlarını şu şekilde sıralayabiliriz: *ata, aje, ake, şeşe, ağa, apke/apke, ini, singli, karındas, ağatay/ağa* (amca), *bauır* (kardeş, ağabeyin ve amca çocukları).

Bunun yanı sıra Kazaklarda genel manada baba tarafından (yakın olmayan ama aynı soydan ve boydan) gelen akrabalar için *ağayın-tuvıs, tuvıs-tuvıskan, ağayın- anju* gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bunlar birey ile diğer toplum üyelerinin yakınlık ve akrabalık derecesini ve türünü de belirlemektedir.

Kazaklar için günlük yaşam ve geçim faaliyetlerini beraberce gerçekleştirip, birbirine destek olup aralarında kan bağı bulunan, bir atanın çocukları olan bir köy ahalisi ve bireyleri *ağayın-tuvıs*yani akraba olurlar. *Ağayın-tuvıs*ın bir kısmı iyi günde ve kötü gününde yanında olan, kaygı ve sevincini paylaşan baba soyundan gelen *tuvıs*lar ki aralarında *jeti ata* denilen yedi kuşağa kadar evlilik yasağı vardır. Kazak toplumundaki *jetiatalık*[2] sisteminin oluşum nedeni Marşal Sahlins'ın şu sözleri ile açıklanabilir: "Bireylerin birincil ilişkilerini ve kimliklerini edindikleri "kendi halkları", karakteristik olarak "bir türdendir" ve bu birbirleriyle evlenmelerinin önündeki engelin sebebidir. Geleneksel olarak ayrık öznelerde bir bütün olarak oluşturulmuş grubun üyeleri ortak ata, ortak yerleşim, ortak beslenme, ortak toprak kullanımı ya da diğer ortak karışıklık araçları temelinde birleşmişlerdir. Bu bağlamda aynı oldukları kadar eşittirler ve ilişkileri ilkece koşulsuz dostlukla tanımlanır." (Sahlins, 2015: 80).

Geleneksel Kazak toplumunda eskiden beri yerleşmiş olan soy ağacı geleneği ile sosyal deneyime uygun, baba çizgisi ile bir atadan üremiş bireyler arasındaki kan bağı olduğunu bildiren kavram *tuvıs-tuvıskan*lık ilişkisi, konargöçer toplumundaki sosyal iletişimin bir tipi olarak da incelenebilir. *Tuvıs-tuvıskan*lık ilişkisi çok dereceli hiyerarşik bir özelliğe sahiptir. Bir babadan doğmuş bir atanın çocukları olarak bilinen soydaşlık yapı olan *jeti atalık*; boydaki çok dereceli, çok yönlü *tuvıs-tuvıskan*lık ilişkisinin kesiştiği kavşak, hatta kurumsal temeldir. Bu yapının organizatörü ve onun düzenleyici gücü ise babanın kendisi ile onun ailesi olduğuna da dikkat edilmelidir. Çünkü soydaşlık ve *tuvıstık* ilişkisinin herhangi bir unsuru sonuçta her şeyden önce belli bir soydaşlık yapısının üyesi olur (Alimbay vd. 2017: 450).

*Ağayın-tuvıs*ın ikinci kısmı; maddi ve ekonomik ilişkiler temelinde inşa edilen akrabalık sistemidir. Örneğin; Kazaklar birçok toplumda olanın tam tersine uzak, yabancı ve tanımadıkları boylar ve aileler ile akrabalık (dünürlük gibi) kurmaya çalışırlar. Böylece yabancı kabile ve boylardan gelecek, olası tehlikelere karşı önlem almış olurlar. Aynı zamanda yaşadıkları geniş bozkır topraklarında siyasi, askeri, sosyal, ekonomik anlamda etki ve yetki alanlarını genişletmiş, güçlendirmiş olurlar. Bu durumda *inşa* edilen akrabalık (ilişkisi) maddi, ekonomik, askeri ve siyasi ilişkilerin temelinde kurulmaktadır.

Kazaklarda akrabalığın ikinci kategorisi olan *nağaşıjurt*: bireyin anne tarafından nesepçe ilişkili olduğu akrabaları: anneanne/*nağaşıaje*, annenin babası/*nağaşı ata*, dayı ve çocukları/*nağaşı ağa, nağaşı,* teyze/*nağaşıapa*, küzen/*böle, yeğen/jiyen* gibi akrabaları kapsamaktadır. Türkçedeki dayı sözcüğünün karşılığı Kazakçada *nağaşı* kelimesidir. Ka-

zaklarda kız kardeşin çocuğu dayı tarafı için *jiyen* yani yeğen olur. *Nağaşı* ve *jiyen* arasındaki duygusal bağ ve hukuk çok güçlüdür. Bu güçlü bağ Kazak kültüründe "*kırkserkeş"*[3] geleneğiyle günümüze kadar korunmuştur. Sözlü kültüre de "*Jigittin jaksısı nağaşısına tartadı*/ yiğidin iyisi dayısına çeker" gibi atasözleriyle yansımıştır.

Kazaklarda akrabalığın üçüncü kategorisi olan *kayın jurt,* evlenen eşlerin akrabaları üzerinde inşa edilen akrabalık sistemidir. Bu kategori; *kayın ata*, *kayınyene*/*kayınana, kayınağa,* gelin/*kelin,* yenge/*jenge,* enişte/*jezde,* damat/*küyev bala*, *kaynı* (yaşı küçük ise), *kayın singli* (gelin için yaşça küçük olan görümce), *kayınapa*(yaşı büyük ise), *abısın*/elti, *baja*/bacanak, *baldız* gibi akrabaları kapsamaktadır. Bu kategorideki akrabalar arasında baldız ile enişte, yenge ile kayın, yenge ile görümce, kaynana ile gelin arasında belirli bir bağ, hukuk ve sorumluluk mevcuttur (Argınbayev, 1973: 53-58). Örneğin; yengenin kaynı ve kaynanadan sorumlu, aynı zamanda onların sırdaşı, arkadaşı olması; eništenin, yeri gelince baldıza babası kadar sahip çıkması, destek olması; gelinin yemek ve çay sofrasını kurma ve hazırlama vazifesinin olması gibi. Kazak kültüründe gerek ev ahalisine gerek gelen misafirlere gelinin çay sofrası kurması ve çay servisi yapması ya da yapmaması akrabalar arasında gelin hakkında olumlu ya da olumsuz yargı ve görüşün kalıplaşmasına neden olabilir. Bundan da akrabalık sisteminde bireylerin sahip oldukları konum ve vazifenin sağlam ve detaylı olarak kurulduğunu anlayabiliriz.

Yukarda örneklerle bahsedildiği gibi üreme, hısımlık ve soy temelinde oluşturulan her türlü ilişki, aynı zamanda kültürel açıdan uygun eylem yoluyla, doğum sonrası ya da performatif bir biçimde de oluşturulabilir. Yani soya dayalı bir biçimde yorumlanabilen şey toplumsal olarak da inşa edilebilir. "Aslında 'biyolojik' olarak adlandırılan ilişkilerin inşa edilmiş biçimleri çoğu biyolojik olana yeğlenir; birlikte yaşamanın oluşturduğu kardeşlik, doğuştan gelen kardeşlikten daha "yakın" ve dayanışmacı olabilir" (Sahlins, 2015: 13-14). Kazaklarda ve Anadolu Türklerinde adaşlık, hemşehrilik, kindik şeşe, kurdastık, kirvelik kavramları temelinde ortaya çıkan vefa, vefa borcu dayanışması gibi.

İnşacılık yaklaşımında isim paylaşma olayı yani adaşlık/*attastık* ilişkisi Kazak kültüründe de günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Adaşlar birbirine karşılıklı olarak aynı terimle seslenirler. Diğer akrabalar gibi adaşlar da birbirleriyle olan ilişkilerinde belli bazı davranış kodlarına dikkat ederler. Günümüzde Kazak kültüründe bu ilişki saygı, sevgi ve bazen maddi manevi dayanışma şeklinde kendini göstermektedir. Ancak Sahlins'in bahsettiği gibi adaşlar arasında maddi yardım sağlama ya da isim alan kişinin zor zamanlarında sorumluluk alma gibi "hayat verme" olarak tanımlanabilecek sorumlulukları üstlenme şeklindeki davranışlar sergilenmez (Sahlins, 2015: 100-101).

Adaşlık kavramına bağlı olarak bu noktada ad verme geleneğinden bahsetmek gerekebilir. Kazak toplumunda *attas*/adaş olan kişilerin birbirine karşı yukarda bahsedilen maddi yardım sağlama ya da sorumluluk alma gibi vazife ve sorumluluğu olmasa da adaş olan kişiler arasında bir yakınlık ve samimiyet kurulur. Ad verme geleneğine göre Kazak kültüründe kişi sahip olduğu ismin özelliklerini kendinde taşır ve barındırır. Kazak kültüründe kişi isminin özelliğine göre kişiliği ve karakteri gelişir, kalıplaşır. Bu yüzden dünyaya gelen çocuğa ad koyarken adı koyan kişinin itibarına ve verilen ismin anlamı ve özelliğine çok dikkat edilir. Büyükler çocuğa ad verirken bazen arkadaş ve tanıdıkları arasında itibarlı, sevilen kişilerin adını çocuğa verirler. Adı verilen kişi ile çocuk arasında zamanla *attastık* yani adaşlık dediğimiz manevi ve duygusal bir bağ ve sorumluluk oluşur. *Birbiriyle yeni tanışan attastar* (adaşlar) arasında da saygı ve sevgiye dayalı bir dostluk, dayanışma oluşur. Kazaklar, eski Türk kültüründe olduğu gibi çocuklarına yaşlı, sosyokültürel konumu yüksek ve iyi olan, itibarlı, saygın kişilerin ad vermesine öncelik tanırlar. Dede Korkut Hikâyelerinde Boğaç'a ad verilmesi gibi.

Kazaklarda *inşacılık* yaklaşımı çerçevesinde buna benzer bir ilişki de *kurdastık* ilişkisidir. Kazak kültüründe aynı yaşta olan kişiler birbirlerine *kurdas* olurlar ve birbirine *kurdas* diye hitap ederler. Birbirlerini hiç tanımayan ancak aynı yaşta yani *kurdas* olduklarını öğrenen kişiler arasında da bir yakınlık ve samimiyet bağı kurulur. *Kurdastık* ilişkisi ve hukukuna göre aynı yaşta olan kişilerden biri kadın biri erkek ise her zaman her yerde kadına öncelik tanınır. *Kurdas* olan kişiler samimiyet ve yakınlıklarını ailelerine de yansıtıp taşıyabilirler. Kazaklarda çok yaygın olan *aken ölse de akendi körgen ölmesin* yani "baban ölse de babanı gören kişi ölmesin" atasözü kan bağı dışında beraber yaşamak ile inşa edilen akrabalığın da ne kadar önemli ve güçlü bir bağ olduğunun göstergesidir. Bu noktada "akrabalık" biyolojik bir bağa işaret etse de akraba denildiğinde sadece biyolojik bir ilişki düşünülmemelidir.

Göçebe Kazak toplumunda aralarında yabancı, aynı kanı taşımayan ama zamanla devşirme olup evli barklı olunca toplum tarafından yakın ve akraba olarak kabul edilen yetim, hizmetçi, esir ve cariyeler *ağayın-anju* yani akraba hısım olarak inşa edilen akrabalar konumunu alırlar (Alimbay vd., 2017: 48-49). Buna benzer *jekjat*, akrabalık bağı karışık ve uzaktan olan, aynı zamanda dünürlük vasıtasıyla da yakınlık bağı bildiren akrabalık durumu, aynı anlamı taşıyan *jekjat-jurağat* (en uzak akraba) ifadeleriyle beraber de kullanılmaktadır. *Jekjat*lık ilişkisi olanlar günlük yaşam, geçim sorunlarını çözmede, halletmede pek hatırlanmaz, aranmazlar. Fakat büyük toplantılarda, *toy*larda, cenaze törenlerinde *jekjat*ların unutulmaması, dava ve mahkemelerde ise tarafsız kalmamaları gerekmektedir. Bu yüzden bahsedilen toplantılara özellikle davet edilir, haberdar edilirler. *Jekjat*ların bu toplantılara katılıp katılmadıklarına dikkat edilir. Bu da eski Kazak toplumundaki ilişkilerin yakın akrabalarla sınırlı kalmadığını göstermektedir (Alimbay vd. 2017: 401).

İnşacılık yaklaşımı çerçevesinde kurulan başka bir akrabalık ilişkisi de *"kindik şeşe"*liktir. *Kindik şeşe*, dünyaya gelen bebeğin göbek bağını kesen kadın anlamına gelmektedir. Eskiden ebe görevindeki kadınlar bu işi yapsalar da önceden aile tarafından seçilmiş başka bir kadın da bu görevi yerine getirirdi. Aile; bu görev için tanıyıp bildikleri, saygın, iyi ilişkide oldukları, huyu, ahlakı güzel ve becerikli bir kadını seçer. Kindik şeşe, dünyaya gelen bebeği büyüyüp evlenene kadar kollayıp korur (Alimbay vd., 2017: 451). *Kindik şeşe*göbek bağını kestiği bebekle nesepsel akraba olmasa da bebeğe annesi gibi sahip çıkıp ondan sevgisini ve maddi manevi desteğini esirgemez.

Nesep bağı dışında farklı yollarla Kazaklarda inşa edilen başka bir akrabalık durumu da *kemik* kavramı ile ilgilidir. *Süyek* (kemik), bireyin nesepçe bağlı olduğu soyu ve boyu ile ilgili kullanılan karışık bir kavramdır. Eskiden Kazaklarda kişinin kimlerden olduğunu bilmek için *süyeginkim boladı?* "kemiğin kimlerden oluyor?" sorusunun sorulduğu bilinmektedir. Geleneğe bağlı boy ve soy sistemi ortamında *süyeke tamga tüstü"*kemiğe leke düştü" ifadesi boyun veya soyun itibarını zedelemek, leke sürmek manasında kullanılmıştır.

Süyek şatıs yani kemik karışması ifadesi, kişiler arasında dünürlük bağı olduğunu bildirir. Aralarında çok eski ve uzun zaman önce dünürlük ilişkisi olan ve artık bu bağları unutulup silinme ve yok olma aşamasına gelen aileler ve kişiler tekrar kız alıp verme yoluyla akrabalık ilişkilerini canlandırıp dünürlüklerini tazelemektedirler. Bu eylem *süyek jangırtu* yani kemik tazelemek olarak bilinmektedir (Alimbay vd., 2017: 213-214, 219).

Kazak halkı, yukarıda örnek verdiğimiz nesep ve kan bağı dışında çeşitli yöntemler ve sistemler oluşturarak yabancılar ile yakınlık, akrabalık inşa edip bu akrabalığın yalnız

biyolojik ve genetik bağdan oluşmadığını geleneklerinde ve hayat felsefelerinde sergilemektedirler.

Sonuç

İnsanlar arasında "akrabalık" kavramı biyolojik bir bağa işaret etse de akraba denildiğinde yalnız bir biyolojik ilişki ve bağ düşünülmemelidir. Çeşitli toplumlarda ve kültürlerde birçok değişik akrabalık sistemleri vardır. Biyolojinin işleyişini tam bilmeseler de akraba olan insanlar birbirleriyle olan nesep, kan bağının farkındadırlar. Bu nesepsel ilişkiler, sosyal ilişkilerle karıştırıldığı zaman basit olmayan çok karmaşık bir sistem ortaya çıkmış olur.

Yaşam tarzı ve hayat felsefelerine göre bir akrabalık anlayışı ve akrabalık sistemi kuran Kazaklar, Orta Asya bozkırlarında yaşadıkları şartlar gereği aynı kandan bir atanın çocukları olan kişilerle *jetı atalık, tuvıs-tuvıskandık, ağayın-tuvıstık* gibi akrabalık sistemine dayanarak ekonomik, sosyal, siyasi, askeri açılardan birbirine arka ve destek olup (müşterek varoluş) günümüze kadar aile ve akrabalık değerlerini korumuş ve varlıklarını sürdüre gelmişlerdir. Biyolojik ilişkide olan bireyler toplumun diğer bireyleriyle de toplumsal inşa yoluyla akrabalık bağı oluşturabilmişlerdir. Böylece "müşterek varoluş" ve "inşacılık" yaklaşımıyla Kazak toplumu kendi istikrar ve dengesini korumak için kendilerine özgü bir akrabalık sistemi ve anlayışını geliştirmiştir. Bir dayanışma ve var olma sistemi olarak tanımlanan akrabalık sistemine Kazak toplumunda kültürel, sosyal etkinlikler ve ritüellerle yoğun sevgi, saygı, vefa, dostluk, hoşgörü gibi manevi duygular yüklenmiştir. Buradan hareketle, Kazaklar için akrabalığın sadece biyolojik bir ilişkiden ibaret olmayıp daha geniş bir kavram, bir yaşam birikimi olduğu söylenebilir.

Hızla küreselleşen dünyamızda, gelişen teknoloji ve sanal dünyanın bireyleri fiziki olarak gerçekleştirdikleri ortak sosyal eylemlerini kısıtlayarak, birey merkezli bir yaşam tarzını meydana getirmektedir. Yukarıda belirttiğimiz özellikleri ile Kazaklar kendilerini aile ve akrabalık sisteminin bir parçası olarak gördükleri ve varlıklarını onunla bütünleştirdikleri için birçok topluma göre ego merkezlilikten ve bencillikten şimdiye kadar uzak kalabilmişlerdir. Buna Kazakların bayramlarda, şenliklerde, düğün ve cenaze gibi sevinçli, hüzünlü ve kaygılı günlerde verdikleri, yüzlerce kişiden oluşan yemekler ve davetler örnek gösterilebilir.

Sonuç olarak Kazaklar için aile kavramının birçok toplumdan daha geniş olduğunu, göçebe yaşamın şartları temelinde akrabalık sistemi ve kategorisinin de genişleyip güçlendiğini, Kazak akrabalık ilişkilerinde yaşın ve cinsiyetin önemli bir etken olduğunu, bu geniş ve güçlü sistem sayesinde Kazak toplumunun birey merkezlikten ve bencillikten şimdiye kadar uzak kaldığını söylemek mümkündür.

NOTLAR

1. Ağası bardın jağasy bar: Kazaklarda "üsttekini, yukarıdakini" sayıp saymak anlayışına göre giysinin üst kısmındaki *yaka* da özel konuma ve öneme sahiptir. *Ağası bardın jağası bar* ifadesinde ağabeyi olan kişi dayanağı, koruyucusu olan durumu iyi olan kişi olarak bilinmektedir. Artık giyilmeyen eskimiş giysileri atmadan önce yaka kısmını kesip alıp saklama, yere düşen giysinin yakasına basmama gibi âdetler ile beraber Kazak kültüründe *yaka,* giysiyi güzelleştirmenin yanı sıra giyim sahibinin toplumdaki mevkiini de belli etmektedir (Alimbay vd. 2017: 252).
2. Jetiatalık sistemi: Kazak toplumunda sosyal ilişkiler, dayanışma ile yardımlaşma teknikleri ve kurumsal bir şekilde organize edilen soyarası, boyarası ilişkiler, toplumsal ilişkilerin temel direkleridir. Göçebe toplumdaki sosyal ilişkilerde bu temel direkler birbiriyle bağlantılı ve bağlıdır. *Jetiatalık* sistemi, boyluk ve soyluk ilişkilerinin en temel kurumudur ve göçebe ortamdaki yaşam uğraşının, geçim sıkıntısının kurumsal, siyasi ve ideolojik yönden çözümünü sağlayan organizatör ve yönetenkonumunda bir müessesedir (Alimbay vd. 2017: 531). Kazak halkının tarihi anlatılarında *jetiatalık* geleneğinin Kazak Hanlığının kurucusu olan Janıbek Han döneminde ortaya çıkıp yürürlüğe girdiği (https://sn.kz/tarikh) söylenmekteyse de halk arasındaki dinî anlatılarda bu durumun Peygamber efendimizden (s.a.v.) "yakın akrabalarınızla evlilik yapmayın ki

çocuklarınız zayıf ve hasta olmasın!" ve Hz. Ömer'den (r.a.) "Uzak yabancı kişiler ile nikahlanın!" gibi rivayetlerle de pekiştirildiğini görebiliriz (Adilbayev, 2020).

3. Kırkserkeş: Akrabalık ilişkisini anlatan bir kavramdır. Kırkserkeşlik, sevgi ve saygı çerçevesinde dayı ile yeğen arasındaki ilişkiyi sergileyen bir gelenektir. Kazak kültüründe dayı ile yeğen arasında özel bir bağ ve ilişki vardır. *Kırkserkeş* geleneğine göre yeğen 3 defa dayısının en değerli eşyalarını (hızlı atını, kartal ve şahin gibi av kuşunu,av köpeğini, silahını vb.) isteyebilir. Dayı, yeğenin isteğini yerine getirmezse, yeğen istediklerini dayısına sormadan da alabilme hukukuna sahiptir. Bu gelenek dayı tarafının yeğenin her isteği ve nazını hoşgörü ile kabul ettiğini göstermektedir (Alimbay vd. 2017: 534).

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.
ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, E. "Sosyal Antropolojiye göre Akrabalık Sistemi ve Türkiye Türkçesindeki Akrabalık Adları". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, 2014.

Adilbayev A. "Jetıatağa dein kız alıspau şarığatta bar ma?" (https://kazislam.kz) Erişim tarihi: (22.05.2020)

Alimbay, N. ve diğerleri. Kazakistan Etnografyalık Kategoriyalar Uğımı men Ataularının Dasturlı Juyesi. I-V cilt. Almaty: "Alem Damu İntegratsiya". 2017.

Altınsarin, I. Etnografiyalık Oçerkter jane Auız Adebiyet Ulgıleri. Astana: Altın Kitab, 2007.

Argınbayev H. A. Kazak Halkındagı Semiya men Neke. Almaty: "Gılım" yayınevi, 1973.

Ayaz, B. "Balıkesir Yöresinde Kan Bağı ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme". Yayınlanmamış doktora tezi. Balıkesir Üniversitesi 2019.

Emiroğlu, K., Aydın, S. Antropoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 2003.

Ergin, M., Orhun Abideleri. İstanbul.Boğaziçi Yazıları.2011.

Estaci, A. "Barrasie Estelahate Khuişavandi dar Zabane Farsi". Majalle Zabanşenasi va Guyeşhaye Khorasan 13 (Paiz, Zemestan1394/2015) Maşhad. https://www.academia.edu. Erişim tarihi: (30.07.2020)

Holy L. Antropolojinin Akrabalık Yaklaşımları. (çev. Çağlar Enneli) Ankara: Heretik yayınları, 2016.

Kertser, İ. Y. "Şto Proizoşlo s "Rodastvom"? Sovremennie perspektiviy izuçeniya rodostva v sotsialnoi antropologii". Vestnik SPbGU. 12. Seri. Sayı: 2(2014): 139

Kiray, Aliye. "Türkiye'de Akrabalık Terimlerinin Siyasetçilerin Diline Yansıması". Yayınlanmamış yükseklisans tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2019.

Kurmanbayulı, Ş. ve diğerleri. Kazak Adebi Tilinin Sözdiği. 12. Cilt. Almaty: "Arıs" Yayınevi. 2013.

Levşin, A. OpisaniyeKirgiz-Kazaçih ili Kirgiz-KaisatskihOrd i Stepei. S.P.Burg. 3. Cilt, 1832: 18-25, 94, 154)

Maksudi, M. Ensanşenasie khanevade va khuişavandi. Tehran: Naşer yayınevi, 1386/2007. http://taazegi.blogfa.com (Erişim tarihi: 01.09.2020)

Marshall, G. Sosyoloji Sözlüğü. Çev. Akınhay O., Kömürcü D., Ankara: Bilim ve sanat Yayınları. 2009.

Sahlins, M. Akrabalık nedir, ne değildir?.(çev. Asena Pala) Ankara: Dipnot Yayınları, 2015.

Şenel Ö. ve Bahçi R. "Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında Akrabalık Bildiren Kelimeler". Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi. Sayı: 1 (2019): 108-116.

Shadkam. Z. "Kazakça Akrabalık İsimleri ve Onların Sözlü İletişimde Kullanım Özellikler". Millî Folklor 123(Güz 2019): 40-53.

Turğut, F. "Tarihsel Süreçte Aile Kurumu Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımları". Medeniyet ve toplum 1 (2017): 93-119.

https://sn.kz/tarikh (Erişim tarihi: 30.09.2020)